तयोर्व्याससूत्रयोर्यः संपातस्तस्मादुपरितनं खण्डं द्युज्या। सोऽत्तरगोलेऽधःस्थया कुज्यया युता यावत् क्रियते तावद्दिनार्धेऽर्कोदयास्तसूत्रयोरन्तरं स्यात्। दक्षिणे तु कुज्यया हीना। यतस्तत्रोदयास्तसूत्रादधः कुज्या। यदर्कोदयास्तसूत्रयोरन्तरं सा च हृतिरुच्यते। एवमन्त्यापि। अत्राहोरात्रवृत्तव्यासार्धं त्रिज्यातुल्यैरङ्कैरङ्क्यते तावत् त्रिज्यातुल्यं भवति। तैरङ्कैर्यावत् कुज्या गण्यते तावच्चरज्यातुल्या भवति। अथ चरज्यया त्रिज्या युतोनाऽन्त्यासंज्ञा भवति। नह्यन्त्याहृत्योः क्षेत्रसंस्थानभेदः। किन्त्वङ्कानां गुरुलघुत्वात् केवलं सख्याकृतो भेद इत्युपपन्नम्" प्रमिता०।

अन्त्यकर्म्मन् न० अन्ते नाशे भवं कर्म्म। अन्त्येष्टिक्रियायाम्। "जायायै पूर्व्वमारिण्यै दत्त्वाग्नीनन्त्यकर्मणि" "व्रात्यानां याजनं कृत्वा परेषामन्त्यकर्म च अभिचारमहीनञ्च त्रिभिः कृच्छ्रैर्व्यपोहति" इति "जातकर्म्मान्त्यकर्माणि नवश्राद्धं तथैव चेति" च मनुः। "तमेनं मृतमितोऽस्माद्ग्रामात् अग्नये" इति छा०उप० अग्नयेऽग्न्यर्थमृत्विजोहरन्ति पुत्त्रा वान्त्यकर्म्मणि" इति छा०उप० भा०।

अन्त्यज पु०स्त्री० अन्त्यः सन् जायते जन—ड। शूद्रे तस्य वर्णमध्ये शेषभवत्वात्तथात्वम्। "येन केनचिदङ्गेन हिंस्याच्चेच्छ्रेष्ठमन्त्यज" इति मनुः। "अन्त्यजः शूद्रः" इति कुल्लू०। शेषजातमात्रे त्रि०। अन्त्यश्चाण्डाल इव जायते जन—ड। रजकादिषु सप्तसु जातिषु पु०स्त्री० "रजकश्चर्मकारश्च नटो वरुड़ च। कैवर्त्तमेदभिल्लाश्च सप्तैते अन्त्यजाः स्मृताः" अत्रिसंहिता। "न शूद्रराज्ये निवसेदित्यधिकृत्य नोपसृष्टेऽन्त्यजैर्नृभिरिति" "सहस्रं त्वन्त्यजस्त्रियामिति" च मनुः।

अन्त्यजन्मन् पु०स्त्री० अन्त्यं जन्म यस्य। शूद्रे, "प्रतिग्रहस्तु क्रियते शूद्रादप्यन्त्यजन्मन" इति मनुः। शेषजातमात्रे त्रि०।

अन्त्यजाति पु०स्त्री० अन्त्या जातिर्यस्य। शूद्रे। "शरीरजैः कर्मदोषैर्याति स्थावरतां नरः। वाचिकैः पक्षिमृगतां मानसैरन्त्यजातितामिति" मनुः। चण्डालादौ च। "अन्त्यजातिरविज्ञातो निवेशश्चास्य वेश्मनीति" आप०।

अन्त्यभ न० कर्म०। मीनराशौ, रेवतीनक्षत्रे च तयोः राशिचक्रस्यान्ते स्थितत्वात्तथात्वम्।

अन्त्ययोनि पु०स्त्री० अन्त्या योनिरुत्पत्तिर्यस्य। शूद्रे, चण्डालादौ च "शूद्राश्च सन्तः शूद्राणामन्त्यानामन्त्ययोनय" इति मनुः।

अन्त्यवर्ण पु०स्त्री० कर्म्म०। शूद्रे। पदवाक्यादेरवसानस्थिताक्षरे पु०। [पृष्ठेऽस्य विवरणम्।

अन्त्यानुप्रास पु० कर्म०। शब्दालङ्काररूपे अनुप्रासभेदे (१७८)

अन्त्यावसायिन् पु० स्त्री० "निषादस्त्री तु चण्डालात् पुत्त्रमन्त्यावसायिनम्। श्मशानगोचरं सूते" इति मनूक्ते निषादस्त्रियां चण्डालजाते (मुरदाफरास) इति ख्याते सङ्कीर्णवर्णे स्त्रियां ङीप्। "चण्डालः श्वपचःक्षत्ता सूतो वैदेहकस्तथा। मागधायोगवौ चैव सप्तैतेऽन्त्यावसायिनः" इत्यङ्गिरसोक्तचाण्डादिषु च। "अन्त्यावसायिनामन्नमश्नीयाद्यस्तु कामत" इति अङ्गिरःस्मृतिः।

अन्त्याश्रम पुंन० कर्म्म०। चतुर्थाश्रमे भिक्षुरूपशेषाश्रमे।

अन्त्याश्रमिन् पु० अन्त्याश्रमोऽस्त्यस्य इनि। चतुर्थाश्रमयुक्ते।

अन्त्याहुति स्त्री कर्म्म०। अन्त्येष्टौ साग्निकस्य मृतस्य देहसंस्कारके यज्ञभेदे "अन्त्याहुतिं हावयितुं सविप्रा" इति भट्टिः।

अन्त्यूति स्त्री अन्ति अन्तिकस्य वा ऊतिः रक्षणम् अव—क्विप् कलोपः। आसन्नरक्षणे "अहमन्त्यूतिमयोभुवमिति" ऋ० १,१३८,१।

अन्त्येष्टि स्त्री अन्ते भवा इष्टिः। साग्निकस्य मृतस्य देहसंस्कारार्थमिष्टिभेदे तत्समत्वात् निरग्नेर्दाहमात्रसंस्कारे च। "पतितानां न दाहःस्यात् नान्त्येष्टिर्नास्थिसञ्चय" इति शु०त० स्मृतिः।

अन्त्र न० अन्त्यते देहो बध्यतेऽनेन अति—बन्धने करणे ष्ट्रन्। देहबन्धने—"उक्ताः सार्द्धास्त्रयो व्यामाः पुंसामन्त्राणि सूरिभिः अर्द्धव्यामेन हीनानि स्त्रीणामन्त्राणि निर्द्देशेत्"। इति वैद्यकोक्तपरिमाणवति नाड़ीभेदे। "सार्द्धत्रि व्यामान्यन्त्राणि पुंसः स्त्रीणामर्द्धव्यामहीनानि" सुश्रुतम्। "निर्य्यदन्त्रविभूषितमिति दुर्गाध्यानम्" "यस्यान्त्रमन्नैरुपलेपिभिरिति" सुश्रुतम्।

अन्त्रकूज पु० अन्त्रस्य कूजः शब्दभेदः। अन्त्रविकूजने "पक्वाशयस्थोऽन्त्रकूजं शूलं नाभौ करोति वेति" सुश्रुतम्।

अन्त्रपाचक अन्त्रस्थं दोषं पाचयति। त्वचिसारे निर्य्यासविषे औषधिभेदे "स्थावरञ्जङ्गमञ्चैव द्विविधं विषमुच्यते" इत्युपक्रम्य। "दशाधिष्ठानमाद्यन्तु द्वितीयं षोड़शाश्रयमित्यभिधाय "मूलं पत्रं फलं पुष्पं त्वक् क्षीरं सार एव च निर्य्यासाः धातवश्चैव कन्दश्च दशमः स्मृत" इति विशेषतः स्थावरस्य स्थानमुक्त्वा "अन्त्रपाचककर्त्तरीयसौरीयककरघाटक रम्भनन्दनवराटकानि सप्त त्वक्सारनिर्य्यासविषाणा-